

ДО ПИТАННЯ ПРО КОМЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ ТА ВИНИКНЕННЯ НОВИХ ПУБЛІЧНИХ ТРАДИЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ГРОМАДІ КРИМУ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (2014–2021 РР.)

Андрій ІВАНЕЦЬ

orcid.org/0000-0001-7167-8183

кандидат історичних наук

Анотація. *Захоплені у 2014 р. Росією АР Крим і м. Севастополь перетворилися, за визначенням правозахисників, на «територію страху», де масово і систематично порушуються права людини і громадянина, дискримінуються права кримськотатарського народу та громади етнічних українців. Політика окупаційної влади створила загрозу збереженню української ідентичності в Криму та передумови для асиміляції кримських українців загалом. Держава-окупант серед інших негативних для української громади практик унеможливила або кардинально звузила можливість публічно відзначати в Криму українські загальнонаціональні суспільно-політичні свята та пам'ятні дні, серед яких День Незалежності України, День Соборності України, День народження Тараса Шевченка, День пам'яті жертв Голодомору. Росія досягає цього незаконним застосуванням на тимчасово окупованих територіях обмежувального щодо свободи зібрань та свободи слова законодавства, адміністративного, кримінального та позасудового переслідування організаторів і учасників подібних заходів, знищенням або переслідуванням структур громадянського суспільства, які є незалежними та здатними підтримувати українські комеморативні практики, ліквідацією частини місць пам'яті, пов'язаних з історією та культурою України.*

Відповіддю на асиміляційну загрозу, обмеження, спотворення або знищення комеморативних практик української громади на тимчасово окупованій території Криму стало, зокрема, закладення її активістами традицій відзначення нових пам'ятних дат, а також наповнення новим змістом деяких традиційних. Так, День народження Т. Шевченка тепер відзначається кримськими вимушеними переселенцями, у тому числі етнічними українцями, на вільній території країни також як День солідарності з Українським Кримом. У 2020 р. набув офіційного статусу в Україні День кримського спротиву російській окупації Криму, який кримські українці спільно з іншими небайдужими співгромадянами відзначали вже кілька років. Особливе значення для збереження ідентичності кримських українців, боротьби за їхні права і свободи, інформування української та світової громадськості про їх порушення має відзначення у 2017–2021 рр. з ініціативи та зусиллями насамперед кримської громадськості, яка змушена була виїхати після 2014 р. на материкову частину держави, 28 серпня Дня захисту прав української громади Криму. Представники громадянського суспільства у 2021 р. запропонували державі визнати його офіційно.

Ключові слова: *День захисту прав української громади Криму; українці Криму; комеморативні практики; Крайова Рада Українців Криму.*

ON THE ISSUE OF COMMEMORATIVE PRACTICES AND THE EMERGENCE OF NEW PUBLIC TRADITIONS IN THE UKRAINIAN COMMUNITY OF CRIMEA AFTER THE BEGINNING OF RUSSIA'S AGGRESSION IN 2014-2020

Andrii IVANETS

Candidate of Historical Sciences

Annotation. *Crimea and the city of Sevastopol, seized by Russia in 2014, have become, according to human rights activists, a "territory of fear", where human and civil rights are massively and systematically violated, and the rights of the Crimean Tatar people and ethnic Ukrainians are discriminated. The policy of the occupying power threatened the preservation of the Ukrainian identity in Crimea and creates the preconditions for the assimilation of Crimean Ukrainians in general. Among other negative practices for the Ukrainian community, the occupying state has made it impossible or drastically narrowed the possibility of publicly celebrating Ukrainian national sociopolitical holidays and anniversaries in Crimea, including Independence Day of Ukraine, Unity Day of Ukraine, Taras Shevchenko's Birthday, Remembrance Day of the Holodomor victims. Russia achieves this by illegally applying in the temporarily occupied territories restrictions on freedom of assembly and freedom of speech; legislative, administrative, criminal and extrajudicial prosecution of organizers and participants of such events; destruction or persecution of civil society structures that are independent and able to support Ukrainian commemorative practices; liquidation of memory locations related to the history and culture of Ukraine.*

The response to the assimilation threat, to the restriction, distortion or destruction of commemorative practices of the Ukrainian community in the temporarily occupied territory of Crimea was, in particular, to establish its activists' traditions of celebrating new anniversaries and filling some traditional ones with new content. Thus, Taras Shevchenko's birthday is now celebrated by Crimean IDPs, including ethnic Ukrainians, in the free territory of the country as well as the Day of Solidarity with the Ukrainian Crimea. In 2020, the Day of Crimean Resistance to Russian Occupation of Crimea, which Crimean Ukrainians together with other concerned citizens had been celebrating for several years, gained official status in Ukraine. Of particular importance for preserving the identity of Crimean Ukrainians, fighting for their rights and freedoms, informing the Ukrainian and world community about their violations is the celebration in 2017–2021 with the initiative and efforts of the Crimean community, which was forced to leave after 2014 to the mainland part of the state, on August 28, the Day of Protection of the Rights of the Ukrainian Community of Crimea. In 2021, representatives of civil society proposed that the state officially recognize it.

Key words: *Day of protection of the rights of the Ukrainian community of Crimea; Ukrainians of Crimea; commemorative practices; the Regional Council of Crimean Ukrainians.*

Комеморативні практики є одним із механізмів формування, збереження та розвитку національної та етнонаціональної ідентичності. Для існування колективних тожсамостей такого типу вкрай важливим є створення та підтримання спільних уявлень про минуле через вироблення ритуалів вшанування,

увічнення подій і осіб, конструювання «місць пам'яті». У цій статті робиться спроба розглянути, як працюють механізми комеморації в українській громаді Криму, яка є другою за чисельністю в регіоні, в екстремальних умовах захоплення півдня України Російською Федерацією та дискримінаційної політики

окупаційного режиму. Особлива увага буде звернена на запровадження деяких нових публічних традицій активістами громади, які вимушені були залишити Крим або були депортовані окупантами з його території, на материковій частині держави.

Наукових досліджень, які б комплексно аналізували вплив окупації Росією АР Крим і м. Севастополя на комеморативні практики української громади Криму, зокрема на їх руйнування та започаткування нових активістами цієї спільноти як відповідь на політику окупаційного режиму та загрозу асиміляції, нами не виявлено.

Тимчасова окупація Росією АР Крим і м. Севастополя підриває основи міжнародного правопорядку, адже стала першою у постгітлерівській Європі спробою анексувати частину території суверенної держави. Дії держави-агресора створили цілий комплекс проблем. Одним із головних негативних наслідків агресії Росії проти України стало перетворення Криму на «півострів страху»: в окупованому українському регіоні РФ систематично здійснює масштабні та системні порушення прав людини і громадянина та колективних прав етнічних спільнот Криму. Найбільш дискримінованими серед останніх є корінний кримськотатарський народ і громада українців Криму.

Загалом владні структури РФ і так званої Республіки Крим у 2014–2021 рр. переслідують, витискають з тимчасово окупованої території або протиправно позбавляють свободи активістів та лідерів української громади Криму (є й трагічні випадки їх зникнення та вбивств), практично цілком ліквідували систему української/україномовної освіти, більшість українських закладів культури

і ЗМІ в Криму, заборонили діяльність українських політичних і більшої частини громадських структур, переслідують конфесії, серед парафіян яких переважають українці, прагнуть максимально розірвати зв'язки з освітньо-інформаційним та культурним простором України. До того ж на українську громаду Криму здійснюється великий інформаційно-психологічний та етнодемографічний пресинг (масове переселення громадян Росії на окупований південь України). Український народ або його представники в Криму, українська мова, інші прояви української ідентичності часто є об'єктами «мови ворожнечі» у кримських, російських ЗМІ, які розповсюджуються на окупованих територіях України, або з боку представників російського політикуму та органів влади. З верхівки російської владної вертикалі лунають шовіністичні заяви, що українці і росіяни є «одним народом». Це твердження фактично містить заперечення української суб'єктності в культурному, суспільно-політичному та державному житті, а у певних контекстах трактується і як відкидання української ідентичності в цілому. За сім років окупації всупереч вимогам міжнародного права і законодавства України з Росії до Криму переїхало понад півмільйона російських громадян. Колонізація росіянами, які не знайомі з довоєнними реаліями регіону та є носіями інших соціокультурних і політичних цінностей, створює вагомий додатковий асиміляційний тиск на українську громаду Криму.

Російська влада не виконує рішення Міжнародного суду ООН від 2017 р. про відновлення україномовної освіти в Криму. Разом з тим вона намагається маніпулювати «українським питанням»:

з метою використання в інформаційній війні проти України маскування своєї дискримінаційної політики утворює фейкові організації «кримських українців» або проводить в Криму так звані «з'їзди української діаспори». На цих невеликих зібраннях озвучуються російські пропагандистські тези антиукраїнського змісту.

Крим є найспецифічнішим в етнодемографічному сенсі регіоном України, оскільки на його території проживають корінні етноси – кримські татари, караїми, кримчаки, а також українці та інші етнічні спільноти, найчисленнішою ж групою кримчан є етнічні росіяни. Лише у двох адміністративно-територіальних одиницях держави – АР Крим і м. Севастополі – етнічні українці не становлять більшості. До окупації, за результатами Всеукраїнського перепису 2001 р., загалом українці (24,4%, 492,4 тис. осіб), росіяни (58,5%, 1180,4 тис. осіб) та кримські татари (12%, 243,4 тис. осіб) склали 95% населення АР Крим [8]. Переважно саме від їхньої взаємодії залежить стабільність та розвиток цієї адміністративно-територіальної одиниці. На початок 2014 р. кількість кримських татар орієнтовно збільшилася до понад 270 тис. мешканців, або до 14% мешканців автономії, та, ймовірно, незначно зменшилася частка та чисельність представників двох східнослов'янських етносів. Дещо відрізняється етнополітична ситуація у Севастополі. За підсумками Всеукраїнського перепису 2001 р., серед севастопольців етнічні українці були другою громадою (22,4%, 84,4 тис. осіб), росіяни склали 71,6%, або 270 тис. осіб, а кримські татари – 0,7%, або 2,5 тис. осіб [9]. Після початку окупації Криму можна спостерігати й маніпуляції

з боку Росії з етнодемографічною інформацією. Так, наприклад, у березні 2015 р. окупаційна влада оголосила, що, за попередніми результатами перепису, який вона незаконно провела на окупованому півдні України, у 2014 р. в Криму проживало 344,5 тис. українців, що на 40%, або 232 тис. осіб, менше показника Всеукраїнського перепису 2001 р. [7]. Тобто частка етнічних українців у кримському населенні нібито зменшилася за 13 років з 24,4% до 15,7%. Імовірно, і за результатами незаконного перепису 2021 р. в Криму будуть оголошені подібні цифри.

У цілому дискримінаційна політика держави-окупанта створила умови для поступової асиміляції етнічних українців Криму шляхом їх русифікації. Частина кримської громади українців є вразливою щодо політики дискримінації. Довіряти результатам опитувань, які проводяться на окупованих територіях в умовах несвободи, немає підстав, адже вони будуть містити суттєві похибки через неправдиві або неточні відповіді значної частини респондентів, а також, імовірно, свідомі маніпуляції.

Прогноз щодо стану української громади Криму в умовах окупації стабільно негативний, адже послідовна політика держави-окупанта впливає на носіїв української ідентичності деструктивно. Це, звісно, стосується і комеморативних практик та традиційних публічних заходів, які проводилися представниками громади і були спрямовані на підтримання та розвиток української ідентичності.

У 2014 р. окупаційна влада знищила кілька «місць пам'яті», пов'язаних з історією та культурою України. Так, у Севастополі були демонтовані пам'ятник гетьману П. Сагайдачному, пам'ятний

знак «10-річчя ВМС України», демонтовано і пошкоджено погруддя Л. Українки в одній із шкіл, імовірно, також знято і бюст Т. Шевченку. У Сімферополі під час російської окупації були спроби перейменувати Кримську республіканську бібліотеку ім. Івана Франка і кінотеатр ім. Т. Шевченка, лунали заклики демонтувати і погруддя Кобзарю у парку його імені. У кримській столиці наразі цього не сталося, втім окупація РФ півдня України унеможливила відкриття пам'ятника Т. Шевченку у Джанкої, яке було анонсоване восени 2013 р., та в селищі Новоозерному Євпаторійського регіону, звідки у 2015 р. повідомили про демонтаж закладного каменя пам'ятника. У Ялті та Феодосії школи позбавили імен українських культурних діячів С. Руданського і О. Теліги. У Ялті закрили на ремонт у 2016 р. музей Л. Українки (діяв на правах відділу Ялтинського історико-літературного музею), який досі не працює, хоча був одним із центрів українського культурного життя. При ньому, зокрема, працювала театральна студія «Сім муз». Приватний скансен – Музей української народної архітектури та побуту «Рідне село» у Бахчисарайському районі – після 2014 р. перейменували у «Славянскую деревню».

Припинили в умовах окупації функціонувати в Криму традиційні Всекримський конкурс учнівської і студентської молоді «Змагаймося за нове життя!», присвячений Л. Українці, та Всеукраїнський літературний конкурс «Ми – діти Твої, Україно!» імені Данила Кононенка. У першому з них у 2004–2014 рр. взяли участь тисячі дітей, абсолютна більшість яких була з Криму. Переможців конкурсу возили у Музей Л. Українки в Ялті. Обидва конкурси «з кримським корінням»

після 2014 р. вимушено проводяться на материковій частині України, мають загальноукраїнський статус. Беруть у них участь і кримські діти, проте їх частка кардинально зменшилася не лише у відносних, а й абсолютних цифрах. Хоча ядро їх організаторів складають кримські українці.

У 1991–2014 рр. кримські українці виробили деякі традиції проведення публічних заходів як суспільно-політичного, так і культурницького характеру. Так, наприклад, за кілька років перед агресією Росії активісти української громади започаткували в Криму марші вишиванок, зокрема у Євпаторії, та Різдвяну ходу звідарів у Сімферополі. Обидва заходи підтримували та пропагували українські культурницькі традиції, збирали значну кількість учасників. З початку 1990-х – у 2000 рр. активісти громади кримських українців щороку відзначали у Севастополі, Сімферополі та інших містах АР Крим такі загальнонаціональні суспільно-політичні свята та пам'ятні дні, як День Незалежності України (24 серпня), День Соборності (22 січня), День народження Тараса Шевченка (9 березня), День козацтва і УПА (14 жовтня), День пам'яті жертв Голодомору / певний час мав назву День пам'яті жертв політичних репресій і Голодомору (кінець листопада).

З початком окупації їх проведення в публічних місцях у Криму унеможливлено або вкрай ускладнено окупаційним режимом. Так, наприклад, 24 серпня 2014 р., у День Незалежності України, посилені патрулі російських силовиків не пускали людей до парку Шевченка у Сімферополі, оскільки нібито отримали дзвінок про його мінування. Ймовірно, це було пов'язано з тим,

що у першій половині березня 2014 р. у цьому місці відбувалися мирні масові акції спротиву кримчан окупації. Неподалік від пам'ятника Кобзарю 24 серпня 2014 р. було помічено водомет. Тоді ж російська поліція затримала там кількох українських активістів і знімальну групу телеканалу «Інтер». У 2015 р. російська влада заборонила представникам громадськості проводити традиційний публічний захід із вшанування пам'яті Кобзаря у день його народження у парку Шевченка в Сімферополі біля погруддя поету. Натомість проукраїнським активістам було запропоновано провести урочистості на честь річниці народження Т. Шевченка у Гагарінському парку біля пам'ятника... трьом граціям. 9 березня 2015 р. у Сімферополі російські силовики затримали організатора цього заходу Л. Кузьміна та його учасників В. Шукурджієва та О. Кравченка «за демонстрацію української символіки, яка не була зазначена в заявці на проведення заходу» [14]. 12 березня 2015 р. нелегітимний російський Залізничний районний суд Сімферополя засудив трьох раніше затриманих активістів до 40 годин громадських робіт за використання синьо-жовтих прапорів і стрічок, а пізніше визнав винним у порушенні регламенту проведення публічного заходу ще одного учасника акції К. Абдуллаєва за демонстрацію прапора України з написом «Крим – це Україна» [15]. Невдовзі Л. Кузьміна звільнили з роботи, а потім побили невідомі. Того ж року О. Кравченко і В. Шукурджієв були вимушені виїхати з Криму. Ці та подібні факти свідчать про політику порушення прав громадян на проведення публічних заходів. Останніми роками публічні масові (з кількох десятків людей) заходи

біля пам'ятника Т. Шевченку у Сімферополі дозволяли проводити лише цілком підконтрольним окупаційній владі організаціям, проте окремі громадські активісти та інші представники української громади продовжують покладати квіти у пам'ятні або святкові дні індивідуально або невеликими групами, адже російське законодавство обмежує можливість вільно збиратися.

У цілому політика Росії щодо етнічних українців на тимчасово окупованій території Криму є дискримінаційною. Її складовими частинами, зокрема, є закриття українських політичних і громадських організацій, знищення україномовної системи освіти та українських мас-медіа, дискримінація конфесій, більшість вірян яких становлять етнічні українці, штучне ізолювання кримчан від освітнього, культурного та інформаційного простору України, масований антиукраїнський інформаційно-психологічний пресинг на кримське населення, переслідування лідерів та активістів української громади Криму.

Спроби самоорганізації українців та проукраїнських сил у тимчасово окупованому Криму стикаються з величезними проблемами та труднощами, а часом призводять до трагічних наслідків. Так, наприклад, навесні 2014 р. у Сімферополі були викрадені лідер та активіст Українського народного дому [12], що, схоже, паралізувало організацію. У 2015 р. у Сімферополі виник Український культурний центр, який ставив суто культурницькі завдання, але за кілька років більшість його членів через адміністративні та судові переслідування змушені були виїхати на вільну територію України.

Активісти української громади Криму, які вимушено виїхали або були

вислані окупантами на материк, продовжували відзначати загальнонаціональні свята із кримською специфікою. Наприклад, у Києві останніми роками 9 березня проходять з ініціативи Кримської правозахисної групи та за підтримки інших громадських організацій та активістів акції солідарності з українським Кримом. «День народження Тараса Шевченка у 2014 році для мешканців Криму став одним із головних днів боротьби проти російської окупації. 9 березня 2014 року багато кримчан у різних містах півострова вийшли до пам'ятників Шевченку на знак спротиву окупації. Цього дня були викрадені організатори руху «Євромайдан-Крим» Андрій Щекун та Анатолій Ковальський, а через рік, 9 березня 2015 року, затримані активісти Вельдар Шукурджиев, Олександр Кравченко та інші, котрі вийшли з українськими прапорами», – нагадали у 2021 р. організатори акції [12]. Вони відзначили, що впродовж семи років окупації в умовах системних та масових порушень прав людини, політично мотивованих переслідувань, політики Росії на знищення української ідентичності кримчан, які підтримують незалежну Україну, жителі півострова зберігають українську мову та культуру й чинять мирний спротив окупації. Захід має загальнокримський формат, спрямований не лише на підтримку української громадянської та культурної ідентичності, а й політики деокупації та реінтеграції півдня України загалом. На ньому виступають представники різних громадських організацій та етнічних спільнот Криму, у тому числі – Меджлісу кримськотатарського народу і Крайової Ради Українців Криму, органів влади і самоврядування.

Під час російсько-українського конфлікту в офіційному календарі України з'явилася пам'ятна дата, пов'язана з початком агресії Росії в Криму. Спецоперація із захоплення Кримського півострова, яка стартувала 20 лютого 2014 р. [17], здійснювалася Кремлем на початковому етапі приховано. У Севастополі в її ході Росії вдалося 23 лютого 2014 р. фактично повалити легітимну українську владу в місті та почати її передачу громадянину РФ, бізнесмену В. Чалому, якого того дня на мітингу за участю перевдягнених моряків ЧФ та членів їхніх родин оголосили «народним мером».

Подібний сценарій, схоже, був заготований і для Криму. 25 лютого 2014 р. під Верховною Радою АР Крим відбувся мітинг проросійських сил, де лунали сепаратистські заяви. До мітингувальників вийшов голова кримського парламенту В. Константинов, який уже перебував де-факто під контролем Кремля, і оголосив про скликання позачергової сесії. Для того, щоб зірвати кремлівський сценарій дезінтеграції держави, Меджліс кримськотатарського народу ініціював проведення 26 лютого 2014 р. мітингу на підтримку єдності України. До участі у ньому долучилися рух «Євромайдан-Крим», вболівальники футбольного клубу «Таврія» та інші проукраїнські сили. У відповідь російські колаборанти зібрали суттєво менш чисельний мітинг, хоча звозили його учасників навіть із Севастополя. Між проукраїнськими та проросійськими мітингарями відбулися сутички, в яких постраждало кілька десятків осіб та двоє загинуло [2, с. 83]. У результаті 26 лютого 2014 р. Верховна Рада АР Крим так і не ухвалила жодного рішення. Спроба Росії приховано реалізувати сценарій відторгнення Криму

від України нібито через дії кримського суспільства та політикуму, по суті, провалилася, і тоді в ніч на 27 лютого 2014 р. російські сили спеціального призначення захопили будівлі органів влади автономії – Верховної Ради і Ради Міністрів.

Масована російська пропаганда намагалася представити спецоперацію Кремля із захоплення Криму у лютому–березні 2014 р. як акт волевиявлення кримчан, приховати реальні механізми окупації за пропагандистськими ідеологічними конструкціями. Її вплив відчувався навіть серед частини українських громадян. З метою формування реалістичних уявлень про перебіг процесів у Криму Верховна Рада України у 2016 р. внесла до переліку пам'ятних дат та ювілеїв абзац: «2 роки з дня проведення мітингу кримських татар у місті Сімферополі на підтримку територіальної цілісності України (26.02.2014)» [3]. У такому формулюванні відображено, що ініціатором та головним організатором проукраїнського мітингу був Меджлис кримськотатарського народу та що більшість учасників були кримськими татарами. Звідси пішла одна з неформальних назв цієї дати – «День кримськотатарського спротиву російській окупації Криму», яку іноді й досі використовують окремі ЗМІ в Україні. Проте заслужено більшого розповсюдження отримала назва «День кримського спротиву російській окупації Криму», яка повніше відображає реалії 26 лютого 2014 року (вона апелює як до вагомого кримськотатарського внеску у спротив, так і до участі в ньому євромайданівців, ультрас та інших кримчан) та є більш інклюзивною, а тому й більш мобілізуючою для суспільства. У 2017–2019 рр. до цієї дати, яка не мала офіційного статусу,

як представники громадянського суспільства, так і органи влади організували публічні заходи з питань деокупації Криму різного рівня, у тому числі й міжнародного. До їх проведення долучалися й представники української громади Криму. Логічним завершенням цих зусиль стало закріплення Указом Президента України № 58/2020 від 26 лютого 2020 р. офіційного статусу 26 лютого як Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. У документі, підписаному В. Зеленським, міститься таке обґрунтування запровадження відзначення пам'ятної дати: «З метою вшанування мужності і героїзму громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території – в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, у відстоюванні територіальної цілісності України, з нагоди відзначення річниці від проведення 26 лютого 2014 року в місті Сімферополі мітингу на підтримку територіальної цілісності України за участю кримських татар, українців та представників інших національностей» [16].

Представники громади кримських українців є солідарними з іншими кримчанами, які борються за відновлення територіальної цілісності України та дії права в Криму, беруть участь у спільних акціях, проводять заходи, присвячені етнічно неукраїнським спільнотам або особам, які зазнають переслідувань окупантів на півдні України. Разом з тим представники української громади неодноразово заявляли про дефіцит розуміння та уваги до їхніх специфічних проблем як з боку органів влади та громадянського суспільства України, так і міжнародного співтовариства. Наприклад, митрополит Сімферопольський і

Кримський ПЦУ Климент, який постійно допомагає політзаручникам Кремля і більшість пастви якого складають етнічні українці, загострено емоційно оцінив ситуацію цього року: «Про кримських татар говорять багато, а про українців Криму не говорить ніхто ... І мене це не просто дивує, це мене ображає. Таке відчуття, що нас просто викреслили з мапи Криму» [13].

Така драматична ситуація вимагала і вимагає дій з привернення уваги суспільства, держави і міжнародного співтовариства до проблем етнічних українців в окупованому Криму. Одним із механізмів для цього стало щорічне відзначення спеціального дня, коли б обговорювались проблеми спільноти, згадувались її здобутки та напрацьовувались плани на майбутнє. В історії української громади Криму особливу роль відіграли події Української революції 1917–1921 рр., оскільки саме у той час виникла перша структура самоорганізації кримських українців регіонального масштабу. Сторічні ювілеї знакових революційних подій актуалізували цю проблематику. Оскільки в умовах окупованого Кримського півострова повноцінно відзначати їх було неможливо, а потреба нагадати про минуле української громади зростає через тиск окупантів, українці – вимушені переселенці з Криму відзначали їх на вільній території держави.

Вперше публічно пропозиція відзначати День захисту прав української громади пролунала від імені громадських організацій «Таврійська гуманітарна платформа» і «Союз вимушених переселенців» 20 січня 2017 р. [6] в Києві на презентації книги «Наш Крим: неросійські історії українського півострова». Запропонована тоді

дата – 28 серпня – спирається на важливі для кримських українців історичні прецеденти, адже 27–29 серпня 1917 р. у Сімферополі відбувся попередній з'їзд українців Таврійської губернії (Північної Таврії та Кримського півострова), а 28–29 серпня 1918 р. – перший з'їзд українських організацій Криму, на якому була створена Крайова Українська Рада в Криму [10, с. 291–292]. Цікаво, що і другий з'їзд українських організацій Криму відбувся у 1919 р. також у серпні [11, с. 299]. Ініціатори Дня захисту прав української громади Криму на презентації книги у січні 2017 р. підкреслили, що за умов загрози ідентичності та самому існуванню цієї спільноти в результаті політики окупаційного режиму пам'ятна дата має бути не святом, а часом напруженої роботи над проблемами кримських українців.

29 серпня 2017 р. в рамках відзначення Дня захисту прав української громади Криму у знаковому для українців місці – Національному заповіднику «Софія Київська» – відбувся публічний діалог з історії «Українська революція на Півдні: перший досвід самоорганізації українців Криму у 1917 році». Захід був приурочений до століття проведення у Сімферополі першого з'їзду українців Криму та Північної Таврії, який став першим досвідом самоорганізації українців Криму та материкової частини губернії у регіональному масштабі. Проведення з'їзду було однією з віх завершення початкового етапу самоорганізації українців у загальнонаціональному масштабі, адже Таврійська губернія стала останньою серед 9-ти українських губерній, де відбувся подібний форум. Організували публічний діалог громадська організація «Таврійська гуманітарна платформа»,

Національний заповідник «Софія Київська», Союз вимушених переселенців, громадський діяч, экс-заступник Постійного Представника Президента України в АР Крим Б. Дубас. Під час заходу кримські науковці розповіли про український національний рух у 1917–1918 рр. в Криму і Севастополі, координатор медіанапрямку Кримської правозахисної групи Ірина Седова доповіла про дискримінацію українців в тимчасово окупованому Криму. В заході взяли участь науковці, журналісти та представники громадськості. Серед останніх були й кримські переселенці – керівник Кримської філії Наукового товариства ім. Т. Шевченка, академік УЕАН П. Вольвач, голова організації «Українська громада Криму» В. Хмеловський, один із лідерів Севастопольської організації УРП І. Кирющенко, багаторічний ведучий та режисер україномовних програм на ДТРК «Крим» О. Польченко.

Після виступів доповідачів відбувся активний діалог експертів і присутніх щодо подій сторічної давнини та поточного стану українців Криму. Низка виступаючих відзначали, що в Криму й перед його окупацією не вистачало інформації про розвиток українського національного руху на півострові у 1917–1920 рр. За підсумками обговорення учасники заходу закликали органи влади України розпочати систематичне вивчення історії українців Криму та включити у 2018 р. в загальнодержавний Перелік ювілейних і пам'ятних дат 100-річний ювілей першого з'їзду українців Криму та 130-річчя з дня народження голови Крайової Української Ради в Криму у 1919–1920 рр. П. Горяньського (1878–1935), вирішити деякі інші проблеми кримської громади українців

у гуманітарній сфері. Український інститут національної пам'яті підтримав деякі з цих пропозицій, проте Верховна Рада України так і не включила їх до переліку дат, які офіційно відзначаються. Учасники діалогу 29 серпня 2017 р. також вирішили підготувати звернення до органів влади України, інших держав та міжнародних організацій щодо запровадження санкцій до осіб, причетних до незаконного позбавлення волі та катувань фермера з Роздольненського району АР Крим В. Балуха за його проукраїнську позицію.

Наприкінці серпня 2018 р. у День захисту прав української громади в Музеї Української революції 1917–1921 рр. (у Будинку Центральної Ради) в Києві зусиллями ГО «Таврійська гуманітарна платформа» за підтримки директора ДП «Держзовнішінформ» Б. Дубаса було проведено публічний діалог «100 років першому з'їзду українських організацій Криму. Досвід самоорганізації кримських українців у ХХ–ХХІ ст.». Відбулося активне обговорення стану громади українців Криму у 2014–2018 роках, у якому, зокрема, взяли участь координатор Євромайдану в Криму у 2013–2014 рр., директор Національного газетно-журнального видавництва А. Щекун, адміністратор сторінки у фейсбуці «Кримські українці» С. Вікарчук, голова громадського комітету «Крим з Україною – Соборність», учасник бойових дій на Донбасі М. Поровський. Учасникам діалогу було показано фільм про кримчанку-захисницю незалежної УНР, першу жінку, нагороджену українською державною нагородою у ХХ ст., Х. Пекарчук. Того року активістами кримської громади українців було виявлено у Державному історико-меморіальному

Лук'янівському заповіднику могили голови Крайової Української Ради в Криму у 1919–1920 рр., консула УНР в Ялті П. Горянського. Тому після діалогу активісти громади разом з іншими учасниками виїхали до цього місця, щоб вшанувати пам'ять лідера кримських українців початку ХХ ст.

У 2019 р. в Києві у День захисту прав української громади Криму також з ініціативи Таврійської гуманітарної платформи відбулася публічна церемонія вшанування пам'яті П. Горянського у Лук'янівському заповіднику за участю кримської та київської громадськості, духовенства і журналістів. Адміністрація заповідника підтримує заходи кримчан з відновлення пам'яті про одного з лідерів української громади Криму початку ХХ ст.

28 серпня 2020 р. було продовжено традицію відзначення пам'ятного для кримської громади українців дня. Того разу заходи, організовані громадськими організаціями «Таврійська гуманітарна платформа» і «Союз вимушених переселенців» за підтримки Гетьманського фонду Петра Дорошенка, розпочалися із прес-конференції «Громада українців Криму: шість років боротьби за збереження ідентичності в умовах дискримінаційної політики окупантів» в Українському домі в Києві представників спільноти кримських українців, серед яких були митрополит Сімферопольський і Кримський ПЦУ Климент, екс-заручник Кремля В. Балух і екс-заручник Кремля, заслужений журналіст України М. Семена [1]. Пізніше в Державному історико-меморіальному Лук'янівському заповіднику відбулася церемонія вшанування пам'яті П. Горянського та полеглих кримчан – захисників України.

Панахиду за загиблими і померлими кримськими українцями відслужив митрополит Климент. У заході взяв участь Постійний Представник Президента України в АР Крим А. Кориневич.

Того ж дня по закінченні основної частини заходу його учасники обговорили можливість відновлення діяльності Крайової Української Ради в Криму, яка діяла у 1918–1920 рр. У вересні 2020 р. представники близько 20 організацій вимушених переселенців з окупованого півдня України зібралися у приміщенні НДІ українознавства в Києві та вирішили відновити діяльність структури, яка прагне представляти та захищати інтереси кримських українців – Крайової Ради Українців Криму (далі КРУК. – А. І.).

У 2021 р. вже КРУК опікувалася організацією Дня захисту прав української громади Криму. Цього разу, окрім традиційної церемонії вшанування пам'яті П. Горянського в Києві, було започатковано акцію «Українці Криму: коло солідарності». Ініціатори рекомендували у цей день проводити біля пам'ятників Кобзарю, які є у багатьох населених пунктах та стали символами боротьби українців Криму та країни загалом за свободу, публічні заходи на підтримку дискримінованої громади кримських українців окупованого півдня України. 28 серпня 2021 р. у Чернігові (організатор ГО «Кримська родина») та в Києві пройшли мітинги в рамках акції, в яких взяли участь як громадські активісти, так і окремі представники органів влади. Під час публічних заходів обговорювалися проблеми громади та деокупації Криму загалом, згадувалися кримські українці – політзаручники Кремля, вшановувалася пам'ять кримчан – борців за волю України. У Києві також вже

традиційно було ухвалене звернення до органів влади та міжнародної громадськості, яке містило конкретні пропозиції щодо захисту прав і свобод громади українців Криму. У Харкові, Львові, а також на тимчасово окупованих територіях АР Крим і м. Севастополя у цей день відбувалися покладання невеликими групами або індивідуально квітів до пам'ятників Т. Шевченку.

День захисту прав української громади Криму має неформальний характер і проводиться вже 5 років силами громадянського суспільства. 31 серпня 2021 р. КРУК звернувся до Постійного Представника Президента України в АР Крим А. Кориневича з пропозицією офіційно його проводити в Україні 28 серпня «з метою інформаційної та моральної підтримки дискримінованої державою-агресором громади українців тимчасово окупованого Криму, вшанування мужності її представників, які захищали та захищають незалежність та територіальну цілісність України». Представництво Президента України в АР Крим на початку вересня 2021 р. запропонувало Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, обласним державним адміністраціям, органам самоврядування обласних центрів розглянути можливість підтримки цієї ініціативи. Частина адресатів продемонструвала готовність долучитися до неї вже на цьому етапі. Так, наприклад, Черкаський міський голова А. Бондаренко у жовтні 2021 р. повідомив Постійному Представнику Президента України в АР Крим, що у місті проведення заходу «з відзначення Першого з'їзду українських організацій Криму» буде включено до Єдиного календарного плану культурно-мистецьких заходів управління

культури департаменту освіти та гуманітарної політики Черкаської міської ради на 2022 рік [5]. Частина адресатів заявила, що в принципі підтримує ідею проведення Дня захисту прав української громади Криму, але вважає доцільним проводити пов'язані з цим заходи «лише після визначення відповідної пам'ятної дати у відповідному Указі Президента України чи Постанові Верховної Ради України» [5]. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 29 вересня 2021 р. повідомило, що «не має заперечень» щодо ініціативи запровадити День захисту прав української громади Криму.

Висновки. Окупація Росією АР Крим і м. Севастополя перетворила другу за чисельністю на Кримському півострові етнічну спільноту – громаду українців – на дискриміновану меншину. Комеморативні практики, які створювалися і підтримувалися кримськими українцями в результаті дискримінаційної, а в певних аспектах відверто репресивної політики Росії, на тимчасово окупованих територіях зазнали значних негативних деформацій. Держава-окупант унеможливила або кардинально звузила можливість публічно відзначати в Криму українські загальнонаціональні суспільно-політичні свята та пам'ятні дні, такі, наприклад, як День Незалежності України (24 серпня), День Соборності (22 січня), День народження Тараса Шевченка (9 березня), День козацтва і УПА (14 жовтня), День пам'яті жертв Голодомору / певний час мав назву День пам'яті жертв політичних репресій і Голодомору (кінець листопада). Росія досягає цього незаконним застосуванням на тимчасово окупованих територіях півдня України свого обмежувального

щодо свободи зібрань та свободи слова законодавства, адміністративного, кримінального та позасудового переслідування організаторів і учасників подібних заходів, знищенням або переслідуванням структур громадянського суспільства українців, які є незалежними від окупаційної адміністрації та здатні підтримувати українські комеморативні практики, протиправною ліквідацією частини місць пам'яті, пов'язаних з історією та культурою України.

Відповіддю на асиміляційну загрозу, обмеження, спотворення або знищення комеморативних практик української громади на тимчасово окупованій території Криму стало, зокрема, закладення її активістами традицій відзначення нових пам'ятних дат, а також наповнення новим змістом деяких традиційних. Так, День народження Т. Шевченка тепер відзначається кримськими вимушеними переселенцями, у тому числі етнічними українцями, на вільній території країни також як День солідарності з Українським Кримом. Передумовою для такої інтерпретації цієї дати став факт проведення акцій мирного спротиву окупації навколо пам'ятників Т. Шевченку у Сімферополі та інших містах автономії, Севастополі у першій половині березня 2014 р. Набув у 2020 р. офіційного статусу в Українській державі День кримського спротиву російській окупації Криму, який кримські українці спільно з іншими кримчанами та небайдужими співгромадянами загалом уже відзначали кілька років. Особливе значення для збереження ідентичності кримських українців, боротьби за їхні права і свободи, інформування української та світової громадськості про їх порушення має відзначення з ініціативи кримської громадськості

Дня захисту прав української громади Криму, який щорічно відзначається 28 серпня. Якщо у 2017–2020 рр. заходи з цього приводу відбувалися насамперед силами громадськості у Києві, то завдяки зусиллям Крайової Ради Українців Криму, яка відновила свою діяльність у 2020 р., у 2021 р. заходи з нагоди цієї дати пройшли також у Чернігові, Харкові, Львові, а, за деякою інформацією, вони навіть відбулися у тимчасово окупованому Криму. Це дало можливість КРУК поставити питання перед органами влади про офіційне визнання Дня захисту прав української громади Криму. Очевидно, що миттєво це не станеться, проте вже на цьому етапі є органи влади і самоврядування, готові підтримати цю ініціативу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бескид О. Пам'ять відновлена українцями. *Урядовий кур'єр*. 04.09.2020.
2. Волянчук О., Добровольська Х., Майоров М. Крим за завесою. *Путівник зоною окупації*. [Б. м.; б. д.]. 156 с.
3. Додаток до Постанови Верховної Ради України від 2 лютого 2016 року № 971-VIII. Пам'ятні дати та ювілеї 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/971-19#Text> (дата звернення: 30.10.21).
4. Лист першого заступника Херсонської ОДА А. Шибаяєва від 23.09.2021 р. Постійному представнику Президента України в АР Крим А. Кориневичу (скан є у розпорядженні автора статті).
5. Лист міського голови Черкас А. Бондаренка від 29.10.2021 № 20078-01-3 Постійному представнику Президента України в АР Крим А. Кориневичу (скан є у розпорядженні автора статті).
6. МІП: Презентовано збірку «Наш Крим: неросійські історії українського півострова». 23.01.2017. URL: <https://mkip.gov.ua/news/1632.html> (дата звернення: 30.10.21).

7. Перепись населения в Крымском федеральном округе (2014). URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B> (дата звернення: 29.10.21).

8. Про кількість і склад населення Автономної Республіки Крим за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/crimea/> (дата звернення: 30.10.21).

9. Про кількість і склад населення Севастопольської міськради за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/sevastopol/> (дата звернення: 30.10.21).

10. Протокол з'їзду українців Криму 28–29 серпня 1918 року. В. Сергійчук. *Етнічні межі і державний кордон України*. Вид. 3-тє, доп. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2008. С. 291–292.

11. Протокол з'їзду українців Криму 11 серпня 1919 року. В. Сергійчук. *Етнічні межі і державний кордон України*. Вид. 3-тє, доп. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2008. С. 299.

12. Спецпроект «Граней.ру» та «Медійної ініціативи за права людини». «Ті, що зникли за Крим»: Справа № 1. Розслідування зникнення Тимура Шаймарданова. 10.12.2017. URL: https://sensor.net/ru/resonance/3038545/t_scho_znikli_za_krim_sprava_1_rozsliduvannya_zniknennya_timura_shayimardanova (дата звернення: 12.11.21).

13. Сатпаєв М. Митрополит Климент: Про українців Криму не говорить ніхто. 17.08.2021. URL: <https://uain.press/interview/mytropolyt-klyment-pro-ukrayintsiv-krymu-ne-govoryt-nihto-1318863> (дата звернення: 12.11.21).

14. Суд Криму назвав прапор України забороненою символікою. *Кореспондент*. 12.05.2015. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3489952-sud-krymu-nazvav-prapor-ukrainy-zaboronenui-symvolikoui> (дата звернення: 12.11.21).

15. У Криму напали на проукраїнсько-го активіста. *ZIK*. 18.04.15. URL: <https://zik>

[ua/news/2015/04/18/u_krymu_napaly_na_proukrainskogo_aktivista_582345](https://zik) (дата звернення: 15.11.21).

16. Указ Президента України № 58/2020 «Про День спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» від 26.02.2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/582020-32537> (дата звернення: 29.10.21).

17. 20 лютого – офіційна дата початку тимчасової окупації Криму. 20.02.2020. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/20-lyutogo-of%D1%96cz%D1%96jnadata-pochatku-timchasovo%D1%97-okupacz%D1%96%D1%97-krimu/> (дата звернення: 12.11.21).

REFERENCES

1. BESKYD, O. (Sept. 4, 2020). Memory Restored by Ukrainians. *Uriadovy kurier*. [In Ukr.]

2. VOLIANIUK, O., DOBROVOLSKA, Kh., MAIOROV, M. (2019). *Crimea behind the Curtain. A Guide to the Occupation Zone*. Kyiv. [In Ukr.]

3. *Annex to the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of February 2, 2016 No 971-VIII. Memorable Dates and Anniversaries of 2016*. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/971-19#Text> [In Ukr.]

4. *Letter of the First Deputy of the Kherson Regional State Administration A. Shybaiev dated 23.09.2021 to the Permanent Representative of the President of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea A. Korynevych (scan is available to the author of the article)*. [In Ukr.]

5. *Letter of the Mayor of Cherkasy A. Bondarenko dated 29.10.2021 No 20078-01-3 to the Permanent Representative of the President of Ukraine in the Autonomous Republic of Crimea A. Korynevych (scan is available to the author of the article)*. [In Ukr.]

6. MIP: *The Collection "Our Crimea: Non-Russian Stories of the Ukrainian Peninsula" Was Presented on January 23, 2017*. [online] Available at: <https://mkip.gov.ua/news/1632.html> [In Ukr.]

7. *Population Census in the Crimean Federal District (2014)*. [online] Available at: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B> [In Rus.]
8. *On the Number and Composition of the Population of the Autonomous Republic of Crimea according to the Results of the 2001 All-Ukrainian Population Census*. [online] Available at: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/crimea/> [In Ukr.]
9. *On the Number and Composition of the Population of the Sevastopol City Council according to the Results of the All-Ukrainian Census of 2001*. [online] Available at: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/sevastopol/> [In Ukr.]
10. Minutes of the Congress of Ukrainians of Crimea on August 28–29, 1918. In: SERHIICHUK, V. (2008). *Ethnic Borders and State Border of Ukraine*. 3rd ed., ext. Kyiv: PE Serhiychuk M.I. P. 289–292. [In Ukr.]
11. Minutes of the Congress of Ukrainians of Crimea on August 11, 1919. In: SERHIICHUK, V. (2008). *Ethnic borders and state border of Ukraine*. View. 3rd, ext. Kyiv: PE Serhiichuk M.I. P. 299. [In Ukr.]
12. *Special Project of “Grani.ru” and “Media Initiative for Human Rights”. “Those who Disappeared for the Crimea”: Case No 1. Investigation of the Disappearance of Timur Shaimardanov*. (Oct. 12, 2017). [online] Available at: https://censor.net/ru/resonance/3038545/t_scho_znikli_za_krim_sprava_1_rozsliduvannya_zniknennya_timura_shayimardanova [In Ukr.]
13. SATPAIEV, M. (2021). *Metropolitan Kliment: Nobody Talks about Ukrainians in Crimea*. [online] Available at: <https://uain.press/interview/mytropolyt-klyment-pro-ukrayintsiv-krymu-ne-govoryt-nihto-1318863> [In Ukr.]
14. The Crimean Court Called the Flag of Ukraine a Forbidden Symbol. (May 12, 2015). *Korespondent*. [online] Available at: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/3489952-sud-krymu-nazvav-prapor-ukrainy-zaborone-noui-symvolikoui> [In Ukr.]
15. A Pro-Ukrainian Activist Was Attacked in Crimea. (April 18, 2015). *ZIK*. [online] Available at: https://zik.ua/news/2015/04/18/ukrymu_napaly_na_proukrainskogo_aktyvистa_582345 [In Ukr.]
16. *Decree of the President of Ukraine No 58/2020 “On the Day of Resistance to the Occupation of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol” of February 26, 2020*. [online] Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/582020-32537> [In Ukr.]
17. *February 20 Is the Official Date of the Beginning of the Temporary Occupation of Crimea*. (Feb. 20, 2020). [online] Available at: <https://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/20-lyutogo-of%D1%96cz%D1%96jnadata-pochatku-timchasovo%D1%97-okupacz%D1%96%D1%97-krimu/> [In Ukr.]